
O WOLNOŚĆ I PRAWO

Księga jubileuszowa
dedykowana
Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu

O WOLNOŚĆ I PRAWO

Księga jubileuszowa
dedykowana
Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu

redakcja naukowa

Barbara Błońska
Łukasz Chojniak
Beata Gruszczyńska
Andriy Kosyło
Katarzyna Witkowska-Rozpara
Dagmara Woźniakowska-Fajst

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SPIS TREŚCI

WSTĘP	13
DOROBEK NAUKOWY PROF. ANDRZEJA RZEPLIŃSKIEGO	19
WYWIAD Z PROF. ANDRZEJEM RZEPLIŃSKIM	33
TABULA GRATULATORIA	43
LIST GRATULACYJNY PROFESORA WŁODZIMIERZA WRÓBLA	45
LIST GRATULACYJNY PROFESORA ANDRZEJA ZOLLA	55
 CZĘŚĆ I. PRAWO KONSTITUCYJNE I PRAWA CZŁOWIEKA	
<i>Zastosowalność art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka do postępowań przed sądami konstytucyjnymi w świetle orzecznictwa strasburskiego</i>	
Michał Balcerzak, Paweł Filipek	61
<i>Trybunał Konstytucyjny wobec prawa unijnego dawniej i dzisiaj</i>	
Stanisław Biernat	77
<i>Tryb wyboru kurii sędziowskiej Rady Głównej Władzy Sądowniczej Hiszpanii. Z badań nad inspiracjami projektów przebudowy polskiego ustroju sądownictwa</i>	
Antoni Bojańczyk	100
<i>Constitutional Reform of the Justice System in Ukraine in 2016: Achievements and Shortcomings</i>	
Andriy Boyko	117
<i>O wadliwości orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego – kilka refleksji na tle potencjalnej nieważności postępowań przed sądem konstytucyjnym</i>	
Łukasz Chojniak	130
<i>Sprawy przeciwko Polsce przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka dotyczące Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym</i>	
Ewa Dawidziuk	143

<i>Strategiczne powództwa przeciwko uczestnikom debat nad przeszłością</i> Aleksandra Gliszczyńska-Grabias	153
<i>Sądownictwo w Konstytucji marcowej 1921 r.</i> Mirosław Granat	162
<i>Odmowa wykonania wyroków trybunału strasburskiego i luksemburskiego w sprawach niezawisłości sędziów i niezależności sądów</i> Wojciech Hermeliński	173
<i>Model delegowania sędziów przez Ministra Sprawiedliwości a konstytucyjny standard niezawisłości sędziów i niezależności sądów</i> Piotr Kardas	181
<i>Praca socjalna a prawa człowieka</i> Tomasz Kaźmierczak	192
<i>Zmiany Konstytucji rosyjskiej z 2020 r. jako podstawa legitymizacji uzurpacji władzy i agresywnej polityki międzynarodowej</i> Andriy Kosyło	201
<i>Prawo do wody z perspektywy praw człowieka</i> Andrzej Krempleski	214
<i>„Bezprawna siła przed bezsilnym prawem”. Sędziowie w narodowosocjalistycznym „podwójnym państwie”</i> Witold Kulesza, Jan Kulesza	223
<i>Polityka i dogmatyka</i> Ewa Łętowska	242
<i>Dyskusje o kontroli konstytucyjności prawa w okresie obowiązywania Konstytucji marcowej z 1921 r.</i> Andrzej Mączyński	254
<i>Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez organy procesowe a ochrona praw i wolności konstytucyjnych</i> Barbara Nita-Światłowska	266
<i>Lata „siodłania Pegaza”</i> Danuta Przywara	278
<i>O (nie)konstytucyjności ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób</i> Małgorzata Pyrcak-Górowska	283

<i>Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej – 20 lat po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 4.12.2001 r., SK 18/00</i> Małgorzata Pyziak-Szafnicka	293
<i>For the Rule of Law: Action-Oriented Comments on the ‘Shocking’ Judgment in the Case N.D. and N.T v. Spain</i> Sławomir Redo	309
<i>Tożsamość Unii Europejskiej a tożsamość konstytucyjna krajów członkowskich</i> Marek Safjan	333
<i>The Activities of the Constitutional Court of Ukraine in the Extreme Conditions of the Hybrid War Unleashed by the Russian Federation Against Ukraine</i> Petro Stetsiuk	358
<i>Czy polską Konstytucję traktujemy poważnie?</i> Piotr Tuleja	373
<i>Konstytucyjne i konwencyjne gwarancje bezstronności sędziego</i> Małgorzata Wąsek-Wiaderek, Paweł Wiliński	383
<i>Necessitas non habet legem</i> Sławomira Wronkowska	397
<i>Kontrola operacyjna. Gdy sąd hoduje konia trojańskiego lub pegaza</i> Marek Zubik	411
CZEŚĆ II. KRYMINOLOGIA	
<i>Kilka refleksji metodologicznych na temat badań sondażowych dotyczących punitywności społeczeństwa polskiego</i> Janina Błachut	431
<i>Wpływ COVID-19 na przestępczość w internecie w aspekcie porównawczym</i> Konrad Buczkowski	441
<i>Zabójstwa polityczne w ujęciu kryminologicznym</i> Piotr Chlebowicz	450
<i>Koncepcja kolektywnej trajektorii a teoria drogi życiowej. Koncepcyjne wnioski z badań etnograficznych nad kartelami narkotykowymi w Meksyku</i> Piotr Chomczyński	456
<i>O sprawiedliwość dla ofiar przestępstw</i> Beata Czarnecka-Działuk	465

<i>Kryminologiczne aspekty bezdomności młodzieży i młodych dorosłych</i> Małgorzata Dziewanowska	474
<i>Kara niedoskonała. Przeciw karze dożywotniego pozbawiania wolności</i> Maria Ejchart-Dubois	483
<i>Kryminologiczne problemy sztucznej inteligencji – przyczynek do dyskusji</i> Wojciech Filipkowski	497
<i>Kryminalne nadużycia łatwowierności ludzi starych</i> Miroslaw Górecki	507
<i>Kryminologiczny współczynnik Giniego</i> Beata Gruszczyńska, Marek Gruszczyński	516
<i>Nielegalny obrót wyrobami tytoniowymi – wybrane aspekty kryminologiczne</i> Ewa M. Guzik-Makaruk, Ewelina Wojewoda, Paulina Pawluczuk-Bućko	529
<i>Kariery instytucjonalne dawnych nieletnich i ich rola w (nie)odchodzeniu od przestępczości</i> Witold Klaus, Monika Szulecka, Justyna Włodarczyk-Madejska, Dominik Wzorek	544
<i>Złodzieje, którzy zabijają. Zabójcy, którzy kradną</i> Joanna Klimczak	557
<i>Udział kobiet w rosyjskojęzycznej przestępczości zorganizowanej. Studium przypadku</i> Monika Kotowska	572
<i>„Medyczna marihuana” w Polsce</i> Krzysztof Krajewski	582
<i>Godność ofiar przestępstw seksualnych w systemie wymiaru sprawiedliwości i życiu społecznym</i> Beata Pastwa-Wojciechowska	594
<i>Ekokryminologia – nowe wyzwania badawcze w obszarze „zielonej przestępczości” (uwagi na tle raportów Międzyrządowego Zespołu do spraw Zmian Klimatycznych)</i> Wiesław Pływaczewski	605
<i>„Franek, gdzie ty mnie prowadzisz?”. Pogromy Żydów w Polsce w świetle teorii kryminologicznych</i> Emilia Rekosz-Cebula	625

<i>Kryminolog i jego obowiązki</i> Irena Rzeplińska	635
<i>O tzw. klinicznym podejściu do badania kryminogenezy</i> Piotr Stępiak	643
<i>Totalna inwigilacja. Trojański Pegaz 3.0</i> Paweł Waszkiewicz, Błażej Stromczyński	657
<i>Rodzicobójstwo – zarys problematyki</i> Łukasz Wieczorek	667
<i>Metody szacowania ryzyka przestępstw seksualnych</i> Anna Więcek-Durańska	675
<i>Powrotność do przestępczości z perspektywy wybranych koncepcji teoretycznych</i> Paulina Wiktorska	686
<i>Zabójstwa kwalifikowane popełnione w zorganizowanej grupie przestępczej</i> Aneta Wilkowska-Plóciennik	696
<i>Svalbard fristed for voldsmenn? („Svalbard azylem dla sprawców przemocy?”). Przemoc w bliskich związkach i problem ochrony ofiar przemocy w archipelagu arktycznym Svalbard</i> Katarzyna Witkowska-Rozpara	706
<i>Finanse współczesnych nastolatków a przestępczość przeciwko mieniu</i> Dagmara Woźniakowska-Fajst	723
<i>Samobójstwa dzieci w ujęciu prawnym i społecznym</i> Marta Wrona	731
<i>Niezawistość sędziowska a wymiar kary</i> Wojciech Zalewski	739

CZĘŚĆ III. PRAWO KARNE MATERIALNE I PROCESOWE

<i>Stosowanie środków zabezpieczających wobec tzw. sprawców niepoprawnych w perspektywie prawnoporównawczej</i> Agnieszka Barczak-Oplustil	755
<i>Precyzja normy karnej a wolność słowa – uwagi na tle wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sprawach K 11/10 i SK 65/12</i> Barbara Błońska	766

<i>Postawy wobec prawa karnego w społeczeństwie ponowoczesnym</i> Magdalena Budyn-Kulik	781
<i>Procedura karna wobec ofiar zgwałcenia – czy przepis art. 185c Kodeksu postępowania karnego faktycznie chroni interesy osoby pokrzywdzonej</i> Alicja Gajewska, Małgorzata Pomarańska-Bielecka	789
<i>Niewinny nie przyznaje się do zbrodni</i> Ewa Gruza	808
<i>Rola kary kryminalnej w przywracaniu ładu społecznego</i> Agnieszka Gutkowska	822
<i>System postępowania z nieletnimi w świetle materialnoprawnych przepisów ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 9.06.2022 r.</i> Violetta Konarska-Wrzosek	838
<i>Z problematyki dekretu z 22.01.1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego</i> Marek Kulik	854
<i>Artykuł 37a Kodeksu karnego w stanie epidemii</i> Mikołaj Małecki	862
<i>„Życie” i „jakość życia” w kontekście decyzji kryminalizacyjnych</i> Olga Sitarz	872
<i>Pozbawienie wolności a ograniczenie swobody poruszania się w orzecznictwie organów strasburskich</i> Barbara Stańdo-Kawecka	887
<i>Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach wykroczeń polegających na naruszeniu przepisów epidemicznych</i> Stanisław Trociuk	900
CZĘŚĆ IV. PRAWO PENITENCJARNE	
<i>Ograniczenia praw skazanych odbywających karę pozbawienia wolności (studium prawnopenitencjarne)</i> Teodor Bulenda	909
<i>Polityka penitencjarna Federacji Rosyjskiej – przyczynek do rozważań</i> Katarzyna Laskowska	929

<i>Praca operacyjna w aresztach śledczych i zakładach karnych. Rzeczywistość lat PRL oczyma insiderów</i> Kamil Miszewski, Jacek M. Piotrowski	944
<i>Od studenckiego naukowego ruchu penitencjarnego do Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego – drogi modernizowania polskiego więziennictwa</i> Aldona Nawój-Śleszyński	954
<i>Konrad Niewallenrod. Mój bohater</i> Maria Niełacznna	968
<i>Funkcjonowanie dozoru elektronicznego w państwach europejskich w świetle danych European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics</i> Paulina Sidor-Borek, Paweł Ostaszewski	985
<i>O potrzebie badania dziejów więziennictwa</i> Michał Porowski	1004
<i>Funkcje polskich kongresów penitencjarnych na tle międzynarodowym</i> Paweł Szczepaniak	1011
<i>Struktura osadzonych na Ukrainie na początku XXI w. Wprowadzenie do problematyki</i> Leszek Wiczorek	1021

WSTĘP

Z pewną tremą oddajemy w Państwa ręce Księgę jubileuszową, która jest dedykowana Człowiekowi Niebanalnemu: Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu. Stworzenie tego rodzaju prezentu dla Szanownego Jubilata było nie lada wyzwaniem, jako że zakres zainteresowań naukowych Profesora jest szeroki.

Początek kariery naukowej Profesora to eksploracja najciekawszych, ale też najtrudniejszych obszarów kryminologii: przez całe życie naukowe prowadzi badania dotyczące sprawców najcięższych zbrodni, ich otoczenia społecznego oraz reakcji państwa na problem jednostek najbardziej niebezpiecznych. Tematem jego pracy doktorskiej, obronionej w Instytucie Nauk Prawnych PAN w 1978 r., byli więźniowie długoterminowi i ich rodziny. Do tego zagadnienia wciąż powraca, od 2012 r. do chwili obecnej, wraz dr Marią Niełaczną, kieruje kolejnymi trzema dużymi projektami badawczymi dotyczącymi więźniów dożywotnich. Profesor Rzepliński to kryminolog zajmujący się analizą uwarunkowań psychologicznych i mechanizmów społecznych prowadzących do najokrutniejszych zabójstw, a także wykonywaniem kar skrajnie surowych – czyli jest to badacz próbujący szukać odpowiedzi na pytania dla dziedziny fundamentalne.

Naturalną kontynuacją tych zainteresowań badawczych są studia nad karą pozbawienia wolności oraz więzieniem jako instytucją: już w doktoracie Profesor opisywał społeczne koszty pozbawienia wolności, a dalsze lata pracy naukowej zaowocowały wydaniem kilkudziesięciu publikacji dotyczących węzłowych problemów więziennictwa – możliwości jego reformy, konieczności przestrzegania praw podstawowych osób osadzonych, socjologii więzienia i psychologii więźniów. W ramach Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji (IPSiR) od lat 70 XX w. działała grupa penitencjarystów: wieloletnia współpraca prof. Rzeplińskiego z prof. Michałem Porowskim i dr. Teodorem Bulendą, dr. Pawłem Moczydłowskim, Andrzejem Kremplewskim oraz dr Marią Niełaczną zaowocowała najlepszymi opracowaniami naukowymi na temat realiów kary pozbawienia wolności, które – już w lepszych czasach – miały wpływ

na rzeczywistość. W 1980 r. prof. Rzepliński, w ramach swej działalności w Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych „Solidarności”, przygotował projekt kodeksu karnego wykonawczego. Stan wojenny przeszkodził jakimkolwiek działaniom reformującym więziennictwo, jednak w latach 90. projekt kodeksu był inspiracją dla prac ustawodawczych. Swoje doświadczenie i wiedzę Profesor wykorzystał na początku lat 90. jako doradca Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych.

Świadomie wybrana droga zawodowa i naukowa profesora Rzeplińskiego to analiza działalności instytucji sprawiedliwości karnej: jeszcze na studiach założył studenckie koło penitencjarne, był – co nie jest regułą – badaczem odwiedzającym zakłady karne, rozmawiającym z osadzonymi i Służbą Więzienną. Doświadczenie zdobywał również jako społeczny kurator sądowy i aplikant prokuratorski. Po doktoracie kolejne lata pracy naukowej poświęcił władzy sądowniczej, a ściślej: temu, co jest warunkiem sprawiedliwego sądenia i od czego zależy działanie wszystkich instytucji wymiaru sprawiedliwości – niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Efekt prac badawczych to dysertacja habilitacyjna z 1990 r. pt. „Sądownictwo PRL. Między dyspozycyjnością a niezawisłością”. W pracy tej Profesor ponownie wraca do kar najsurowszych – szczególną uwagę poświęca wymierzanej z przyczyn politycznych karze śmierci, co jest czarną kartą sądownictwa wczesnego PRL; jednak analizuje również te sytuacje, w których sędziom udawało się oprzeć naciskom i bronić swej niezależności. Trudno w tym miejscu nie zaznaczyć, jak bardzo te przemyślenia po kilkunastu latach pomogły mu w wypełnianiu sędziowskiej misji.

Gdy omawiamy kolejne dziedziny bliskie Profesorowi – prawa człowieka i prawo konstytucyjne – to nie sposób ograniczyć się do działalności naukowej Jubilata. W latach 80. był ekspertem współpracującym z Komitetem Helsińskim w Polsce, następnie został jego członkiem. Od roku 1990 r. do czasu powołania na sędziego Trybunału Konstytucyjnego w 2007 r. był członkiem Zarządu Fundacji Helsińskiej, ważnym doradcą Marka Nowickiego i Danuty Przywary. Jednak swoją ekspercką wiedzę wykorzystywał również wtedy, gdy jako przedstawiciel Fundacji uczestniczył w lustracjach oraz wizytacjach instytucji izolacyjnych, a zwłaszcza zakładów karnych, i sygnalizował sytuacje naruszania praw więźniów.

Profesor jest autorem ponad 100 ekspertyz i opinii z zakresu praw człowieka, sporządzanych na potrzeby polskiego ustawodawcy. Jednak duże doświadczenie prof. Rzeplińskiego w tej dziedzinie okazało się cenne również dla instytucji międzynarodowych: do czasu powołania na sędziego Trybunału był członkiem Komitetu Bioetycznego Rady Europy, pełnił również funkcję w Departamencie ds. Monitoringu Praw Człowieka Sekretarza Generalnego Rady Europy. Z kolei w latach 2005–2008 był członkiem Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych

ONZ. W latach 90., jako przedstawiciel Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka KBWE (OBWE), pełnił misje obserwacyjne w Nadmnie-strzu i Albanii. Był proszony o obserwację procesów toczących się przed sądami w Moskwie i Zagrzebiu. Dzisiaj, niestety, często jest zapraszany jako obserwator postępowań toczących się przed polskim Sądem Najwyższym.

W Polsce jest jednym z najaktywniejszych popularyzatorów standardów wynikających z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: w latach 1995–1999 prawie każdy numer „Prokuratury i Prawa” zawierał sporządzone przez Profesora omówienie ważnego orzeczenia Trybunału; był też wykładowcą Szkoły Praw Człowieka, prowadzonej przez Fundację Helsińską. Jednak jego misją było propagowanie idei praw człowieka w krajach byłego bloku wschodniego, które dopiero wchodziły na drogę demokratycznych reform: odbył dziesiątki spotkań i rozmów z sędziami, urzędnikami i działaczami praw człowieka w krajach takich jak Albania, Armenia, Azerbejdżan, Bułgaria, Estonia, Kazachstan, Mołdawia, Rosja czy Ukraina. Szkolił, doradzał, opracowywał strategie; dziś wiemy, że misja ta w jednych krajach się powiodła, a inne, niestety, wybrały inną drogę.

Prawa człowieka to jednocześnie ważny obszar badawczy Jubilata: w stworzonym przez niego w IPSiR Ośrodku Badań Praw Człowieka prof. Rzepliński oraz jego współpracownicy i współpracownicy prowadzili wiele badań dotyczących newralgicznej relacji pomiędzy służbami porządku publicznego, wymiarem sprawiedliwości i podporządkowaną im jednostką. Wprawdzie zainteresowania Profesora obejmują szeroko pojęte prawa i wolności podstawowe, jednak te najbardziej fundamentalne: prawo do życia, wolność osobista, wolność od tortur – są tymi, którym zawsze poświęcał najwięcej uwagi. Zwłaszcza wtedy, gdy zagrażają im działania Policji, Służby Więziennej czy służb specjalnych.

Droga Profesora do prawa konstytucyjnego prowadziła właśnie przez prawa człowieka – w zasadzie jest to ta sama droga, którą przeszło prawo konstytucyjne, wszak jego początki należy wiązać właśnie z deklaracjami i gwarancjami praw podstawowych, wymuszanych na autorytarnych władcach. Dlatego droga naukowa i zawodowa Profesora zapewniła mu świetne przygotowanie, po pierwsze, do prac nad projektem obowiązującej Konstytucji, w których aktywnie uczestniczył, po drugie, do pełnienia funkcji sędziego, a następnie Prezesa Trybunału Konstytucyjnego. Sędzia Andrzej Rzepliński był Prezesem w czasach bardzo trudnych, wymagających wiele odwagi cywilnej, stanowczości i determinacji w obronie niezależności Trybunału. Sędzia tej próbie charakteru sprostał, co nie oznacza, że udało się obronić tę kluczową dla państwa prawa instytucję. To jest stały przedmiot troski sędziego konstytucyjnego.

W uznaniu zasług Profesora Andrzeja Rzeplińskiego dla budowy państwa prawa w Polsce Uniwersytet w Osnabruecku w Dolnej Saksonii przyznał mu w 2016 r. tytuł doktora *honoris causa*; jeszcze w 1997 r. – w uznaniu wybitnych osiągnięć w kształtowaniu prawnych podstaw demokratycznego i praworządnego państwa – odznaczony został przez Prezydenta RP Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Krzewienie wartości konstytucyjnych to uzasadnienie odznaczenia Profesora w 2013 r. przez Prezydenta Litwy Krzyżem Komandorskim Orderu Wielkiego Księcia Giedymina. Medal *Pro Ecclesia et Pontifice* został nadany Profesorowi przez papieża Franciszka w 2015 r. nie tylko za zasługi dla Kościoła rzymskokatolickiego, ale także za wkład w budowanie systemu prawnego w Polsce oraz zgodność poglądów na karę śmierci z nauczaniem papieża Jana Pawła II.

Nie sposób w tak krótkiej formie opisać całokształtu pracy naukowej, aktywistycznej, sędziowskiej i dydaktycznej Profesora Andrzeja Rzeplińskiego. Koncentrując się jednak na przedstawieniu działalności naukowej Profesora, warto wskazać na jego aktywność poza Polską: współpracował m.in. z Chicago University Law School Center for the Study of Constitutionalism in Eastern Europe, instytutami Maxa Plancka we Frankfurcie i w Heidelbergu oraz z Constitutional and Legal Policy Institute Uniwersytetu Środkowo-Europejskiego w Budapeszcie. Wykładał również w DePaul University w Chicago oraz w Saint Louis University i Boston University.

Ten tylko zarys sylwetki Profesora stanowi wyjaśnienie, dlaczego zakres tematyczny Księgi jest tak szeroki. Obejmuje ona dziedziny, które są obszarem zainteresowań naukowych i działalności publicznej profesora: prawo karne, karne procesowe i karne wykonawcze, kryminologię, ale również prawa człowieka i prawo konstytucyjne. Wszystkie autorki i wszyscy autorzy tekstów zawartych w Księdze jubileuszowej starali się pamiętać nie tylko o ogromnym dorobku Pana Profesora, ale przede wszystkim o ważnych dla niego ideach, czego wyraz, w dzisiejszych trudnych czasach, znajdujemy w wielu pracach pisanych zarówno z pasją, jak i nadzieją na lepsze jutro.

Spółeczność akademicka pamięta Profesora jako Dziekana Wydziału Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji UW, a także jako pomysłodawcę i współtwórcę prowadzonego na Wydziale od 2012 r. – pierwszego w Polsce – kierunku studiów magisterskich z dziedziny kryminologii. Nie jest przypadkiem, że program tych studiów łączy dziedziny prawa: kryminologię, prawo penitencjarne, podstawowe prawa i wolności – tak bliskie Profesorowi i jego uczniom. Profesor jest dla nas ogromnym naukowym autorytetem – jednak ważne jest także, że to oddany, lojalny, troszczący się o nas Szef Katedry. Dla członków komitetu redakcyjnego praca

nad Księgą była niezwykłą przygodą i radością. W ten sposób chcemy podziękować Andrzejowi za naszą wspólną pracę w Katedrze Kryminologii i Polityki Kryminalnej na Wydziale Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego – jest i będzie Członkiem naszej społeczności.

Komitet Redakcyjny

CZĘŚĆ I
PRAWO KONSTYTUCYJNE
I PRAWA CZŁOWIEKA

ZASTOSOWALNOŚĆ ART. 6 UST. 1 EUROPEJSKIEJ KONWENCJI PRAW CZŁOWIEKA DO POSTĘPOWAŃ PRZED SĄDAMI KONSTITUCYJNYMI W ŚWIETLE ORZECZNICTWA STRASBURSKIEGO

Michał Balcerzak, Paweł Filipek

1. UWAGI WSTĘPNE

Artykuł 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹ przewiduje, że prawo do rzetelnego procesu (obejmujące prawo dostępu do sądu, prawo do publicznej rozprawy, prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu ustanowionego ustawą oraz prawo do rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie) stosuje się do rozstrzygnięcia o „prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym” oraz „zasadności oskarżenia w sprawie karnej”. Takie określenie zakresu przedmiotowego art. 6 ust. 1 EKPC wymagało od Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – dalej: ETPC – doprecyzowania wskazanych wyżej pojęć w zestawieniu z meritem sporu rozstrzyganego na poziomie krajowym. Inny rodzaj wątpliwości pojawiał się niekiedy w przypadku postępowań, które toczyły się w związku z postępowaniem głównym (objętym zakresem art. 6 ust. 1 EKPC) lub w jego wyniku, ale ich przedmiot niekoniecznie dotyczył bezpośrednio „praw i obowiązków o charakterze cywilnym” lub „sprawy karnej”. Przykładowo postępowanie egzekucyjne objęte jest zakresem art. 6 ust. 1 EKPC, gdy dotyczy wykonania orzeczenia sądu cywilnego (zdaniem ETPC dopiero wykonanie orzeczenia kończy spór „cywilnoprawny” w rozumieniu Konwencji); natomiast postępowanie karne wykonawcze nie podlega już ocenie z tej perspektywy (gdyż o zasadności oskarżenia w sprawie karnej orzeczono na etapie wcześniejszym).

W tym kontekście frapującym zagadnieniem jest zastosowalność art. 6 ust. 1 EKPC do postępowań przed sądami konstytucyjnymi. Nie jest to problem nowy z uwagi na to, że najwcześniejsze decyzje Europejskiej Komisji Praw Człowieka rozstrzygające tę kwestię sięgają początku

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), dalej: Konwencja lub EKPC.

lat 60. XX w., a ETPC miał okazję wypowiadać się na ten temat regularnie od początku lat 80., najpierw głównie na tle postępowań przed niemieckim Federalnym Sądem Konstytucyjnym (Bundesverfassungsgericht), a potem także na tle postępowań przed jego odpowiednikami w innych państwach-stronach Konwencji. Przez kilka dekad w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wypracowano w miarę spójną linię orzeczniczą (aczkolwiek kwestię spójności można oceniać różnie), opierającą się na założeniu, że jeżeli wynik postępowania przed sądem konstytucyjnym mógł bezpośrednio wpłynąć na „prawa i obowiązki o charakterze cywilnym”, to nie ma powodu, aby wyłączać takie postępowanie z zakresu zastosowania art. 6 ust. 1 EKPC.

Powyższa teza zachowuje aktualność niezależnie od tego, czy postępowanie przed krajowym sądem konstytucyjnym zostało zainicjowane przez samego skarżącego (w drodze skargi konstytucyjnej), czy w inny sposób (np. w drodze pytania prawnego zadanego przez sąd powszechny). Na zastosowanie art. 6 ust. 1 EKPC do postępowań przed sądami konstytucyjnymi nie wpływa również podnoszona przez rządy pozwane „specyfika” albo „wyjątkowość” modelu sądowej kontroli konstytucyjności ani to, czy przedmiotem kontroli jest norma prawna, czy też inny akt władzy publicznej.

Problem zastosowania art. 6 ust. 1 EKPC do postępowań przed polskim Trybunałem Konstytucyjnym nie budził większego zainteresowania (i w związku z tym także sporu) aż do wydania przez Europejski Trybunał Praw Człowieka wyroku z 7.05.2021 r., 4907/18, Xero Flor sp. z o.o. przeciwko Polsce² i „reakcji” Trybunału Konstytucyjnego – dalej: TK – w postaci wyroku z 24.11.2021 r., K 6/21³. Brak wcześniejszych rozstrzygnięć Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na temat zastosowalności prawa do rzetelnego procesu w postępowaniach przed polskim Trybunałem Konstytucyjnym można wytłumaczyć „brakiem okazji”, gdyż nawet jeśli na wokandę strasburską trafiały sprawy, których elementem była kontrola konstytucyjności w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, to zarzuty nie obejmowały naruszenia gwarancji prawa do rzetelnego procesu.

Na marginesie warto odnotować, że mimo wąskiego zakresu przedmiotowego skargi konstytucyjnej w polskim porządku prawnym⁴ skarga

² HUDOC.

³ Dz.U. poz. 2161.

⁴ Zob. M. Florczak-Wątor, *Skuteczność skargi konstytucyjnej i perspektywy zmiany jej kształtu – refleksje w związku ze zbliżającym się 20-leciem funkcjonowania skargi konstytucyjnej w krajowym porządku prawnym* [w:] *Dysfunkcje polskiego prawa – jak poprawić system środków prawnych w Polsce? IX Seminarium Warszawskie, 16 października 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 83–96.

ta została uznana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka za skuteczny środek prawny w rozumieniu Konwencji, jeśli zarzucane naruszenie nastąpiło bezpośrednio w związku z orzeczeniem lub decyzją podjętą na podstawie przepisu prawa krajowego sprzecznego z Konstytucją⁵, a w wypadku wyroku Trybunału Konstytucyjnego stwierdzającego niezgodność takiego przepisu z Konstytucją istnieje proceduralna możliwość wznowienia postępowania lub stwierdzenia nieważności orzeczenia będącego źródłem naruszenia Konwencji⁶. Teza ta wprawdzie nie straciła na aktualności, aczkolwiek w świetle wyroku ETPC z 3.02.2022 r., *Advance Pharma sp. z o.o. przeciwko Polsce*, 1469/20⁷, została nieco zmodyfikowana. Skuteczność skargi konstytucyjnej w rozumieniu konwencyjnym należy bowiem oceniać *ad casum*, w szczególności biorąc pod uwagę realistyczne szanse sukcesu skarżących przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz tzw. kontekst ogólny⁸. Oznacza to, że skuteczność polskiej skargi konsty-

⁵ Konstytucja RP z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej: Konstytucja.

⁶ Decyzja ETPC z 9.10.2003 r., *Szott-Medyńska przeciwko Polsce*, 47414/99, HUDOC. Zob. także decyzja ETPC z 8.11.2005 r., *Pachla przeciwko Polsce*, 8812/02, HUDOC. Jednak w praktyce wymóg skorzystania ze skargi strasburskiej jest oceniany *ad casum*: zob. wyrok ETPC z 20.09.2018 r., *Solska i Rybicka przeciwko Polsce*, 30491/17, 31083/17, HUDOC, pkt 67–69. Warto odnotować, że m.in. w sprawie zakończonej wyrokiem ETPC z 20.09.2018 r., *Solska i Rybicka przeciwko Polsce*, 30491/17, 31083/17, rząd RP podnosił, że procedura rozpoznawania przez Trybunał Konstytucyjny pytania prawnego powinna być uważana za część postępowania sądowego, na zakończenie którego skarżący powinni zachećkać przed wniesieniem skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Logiczny byłby zatem wniosek, że takie postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym może podlegać ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie realizacji prawa do rzetelnego procesu.

⁷ HUDOC.

⁸ W wyroku 1469/20, *Advance Pharma sp. z o.o. przeciwko Polsce*, Trybunał stwierdził, iż w okolicznościach rozpatrywanej sprawy (zarzut naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC w zw. z rozpoznaniem skargi kasacyjnej przez skład Izby Cywilnej Sądu Najwyższego złożony z sędziów powołanych z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa w kształcie po 2018 r.) skarga konstytucyjna nie była skutecznym środkiem prawnym w rozumieniu Konwencji, gdyż nie zapewniała „wystarczająco realistycznych szans sukcesu”. Ponadto ETPC uznał, że „skuteczność [skargi konstytucyjnej] musi być postrzegana w związku z ogólnym kontekstem, w którym Trybunał Konstytucyjny funkcjonuje od końca 2015 r. oraz jego różnych działań zmierzających do podważenia ustaleń zawartych w uchwale Sądu Najwyższego [z 23.01.2020 r.], co do oczywistego naruszenia prawa wewnętrznego i międzynarodowego w związku z wadliwą procedurą nominacji sędziowskich, z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa (...)” – zob. wyrok *Advance Pharma sp. z o.o. przeciwko Polsce*, 1469/20, pkt 319.

tucyjnej w związku z wymogiem wyczerpania dostępnych środków krajowych przed wniesieniem skargi strasburskiej (art. 35 ust. 1 EKPC) ma charakter względny.

W niniejszym opracowaniu komentujemy rozwój orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na tle zastosowalności art. 6 ust. 1 EKPC do postępowań przed sądami konstytucyjnymi, a także formułujemy wnioski na tle wyroku 4907/18, *Xero Flor sp. z o.o. przeciwko Polsce*, w którym Trybunał jednogłośnie stwierdził, że prawo do rzetelnego procesu zostało naruszone poprzez udział w składzie orzekającym Trybunału Konstytucyjnego osoby wybranej przez Sejm RP na miejsce już zajęte, co naruszało prawo skarżącej spółki do rozstrzygnięcia sprawy przez „sąd ustanowiony ustawą”. Ponadto ustosunkowujemy się do propozycji wyrażonej w zdaniu częściowo zbieżnym i częściowo odrębnym sędziego K. Wojtyczka do wyroku 4907/18, *Xero Flor sp. z o.o. przeciwko Polsce*, polegającej na wykładni art. 6 ust. 1 EKPC w kierunku wywiezienia z tego postanowienia prawa do rzetelnego procesu (w tym prawa dostępu do sądu) w każdym przypadku, gdy skarżący podnosi zarzut niekonstytucyjności prawa wewnętrznego i domaga się jego uchylenia⁹. W podsumowaniu formułujemy zwięzły komentarz na temat wyroku TK z 24.11.2021 r., K 6/21.

2. ROZWÓJ ORZECZNICTWA ETPC DOTYCZĄCEGO ART. 6 UST. 1 EKPC W POSTĘPOWANIACH PRZED SĄDAMI KONSTYTUCYJNYMI

Kwestia zakresu zastosowania gwarancji rzetelnego procesu, o których mowa w art. 6 ust. 1 EKPC, do sądu konstytucyjnego, pojawiła się w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dość wcześnie, bo już na początku lat 80. XX w. W wyroku z 6.05.1981 r., *Buchholz przeciwko Niemcom*, 7759/77¹⁰, Trybunał uznał wówczas – kierując się stanowiskiem Europejskiej Komisji Praw Człowieka – że postępowanie przed niemieckim sądem konstytucyjnym nie dotyczyło „sporu” o prawa i obowiązki cywilne pomiędzy skarżącym a jego pracodawcą¹¹. Jednak

⁹ Zdanie częściowo zbieżne i częściowo odrębne sędziego K. Wojtyczka do wyroku ETPC z 7.05.2021 r., *Xero Flor sp. z o.o. przeciwko Polsce*, 4907/18, pkt 16.

¹⁰ HUDOC.

¹¹ Wyrok *Buchholz przeciwko Niemcom*, 7759/77, pkt 48. Zob. także decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 14.05.1980 r., *Buchholz przeciwko Niemcom*, 7759/77, § 93. Europejska Komisja Praw Człowieka już na wczesnym

w kolejnych latach Europejski Trybunał Praw Człowieka zaczął uznawać postępowanie przed niemieckim Trybunałem Konstytucyjnym za wchodzące w zakres art. 6 ust. 1 EKPC w sprawach na tle zarzutu naruszenia prawa do rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. Uzasadnieniem takiego stanowiska Europejskiego Trybunału Praw Człowieka było to, że w rozpatrywanych sprawach orzeczenia niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego **mogły wpłynąć na wynik sprawy przed sądem powszechnym** (ang. „is capable of affecting the outcome of the dispute”), a przez to na zaspokojenie roszczeń skarżących, podlegających ochronie na podstawie art. 6 ust. 1 EKPC¹². Identyczne stanowisko Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjął w wyroku dotyczącym postępowania przed austriackim Trybunałem Konstytucyjnym¹³.

Na początku lat 90. XX w. zarysowaną wyżej tendencję orzecniczą w Europejskim Trybunale Praw Człowieka – polegającą na objęciu gwarancjami rzetelnego procesu z art. 6 ust. 1 EKPC postępowań przed sądami konstytucyjnymi, jeżeli rezultat tych postępowań mógł wpłynąć na wynik sporu toczącego się wcześniej przed sądami powszechnymi – można uznać za utrwaloną. Przyczynił się do tego przede wszystkim wyrok ETPC z 23.06.1993 r., Ruiz-Mateos przeciwko Hiszpanii, 12952/87¹⁴, dotyczący naruszenia gwarancji procesowych w postępowaniu przed hiszpańskim sądem konstytucyjnym, badającym kwestię konstytucyjności ustawy wywłaszczającej skarżących z udziałów w spółkach prawa handlowego. Orzekając w składzie plenarnym (znanym systemowi kontrolnemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka przed wejściem w życie Protokołu nr 11, a obejmującym w chwili zapadania wyroku 24 sędziów), Europejski Trybunał Praw Człowieka odmówił abstrakcyjnej wypowiedzi odnośnie do zastosowania art. 6 ust. 1 EKPC do sądów konstytucyjnych¹⁵, ale stwierdził „ściśły związek” pomiędzy postępowaniem wywłaszczeniowym a postępowaniem przed hiszpańskim sądem konstytucyjnym. Zdaniem Trybunału ani wypadkowy charakter postępowania przed hi-

etapie swojej działalności wyrażała opinię, że art. 6 ust. 1 EKPC nie stosuje się do postępowań, w których niemiecki Trybunał Konstytucyjny uznał skargę konstytucyjną za niedopuszczalną (zob. m.in. decyzje w sprawach 436/58, 673/59, 742/60 – cyt. w decyzji Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 4.10.1977 r., X., Y., Z. przeciwko Niemcom, 7655/76, 7656/76, 7657/76, HUDOC, pkt 3).

¹² Wyroki ETPC: z 29.05.1986 r., Deumeland przeciwko Niemcom, 9384/81, HUDOC, pkt 77, oraz z 29.03.1989 r., Bock przeciwko Niemcom, 11118/84, HUDOC, pkt 37.

¹³ Wyrok ETPC z 23.04.1987 r., Poiss przeciwko Austrii, 9816/82, pkt 52.

¹⁴ HUDOC, pkt 35.

¹⁵ Zob. wyrok Ruiz-Mateos przeciwko Hiszpanii, 12952/87, pkt 57. Zob. też wyrok Süssmann przeciwko Niemcom, 20024/92, HUDOC, pkt 39.

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Recenzenci

Dr hab. Janina Czapska, prof. UJ
Prof. dr hab. Roman Wieruszewski

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Opracowanie bibliografii

Karolina Bloch

Maria Kopec

Lukasz Kuliński

Natalia Oldak

Autor fotografii

Adam Stępień / Agencja Wyborcza.pl

Projekt graficzny okładki

Grafos

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-754-1

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

